

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Nemkívánatos emlékművek

Deim, R.

Publication date

2020

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Deim, R. (2020). Nemkívánatos emlékművek. Web publication or website, artPortal. <https://artportal.hu/magazin/nemkivanatos-emlekmuevek/>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Nemkívánatos emlékművek

Deim Réka • 2020. 06. 30. | Olvasási idő: 6 perc

BLM **emlékezet** **köztéri művészet** **public space** **szobrászat** **társadalom**

Mi történik a nyugati világban, a városok közterein? Mit üzennek a szobordöntések, és amit üzennek, azt meghalljuk-e itt, Kelet-Európában?

Az elmúlt hetekben a Black Lives Matter (BLM) mozgalom hatására sokak számára Európában is elfogadhatatlanná vált, hogy a gyarmatosítás korának emlékművei, így a milliók meggyilkolásáért felelős II. Leopold belga király vagy Holland Kelet-India fővárosának véres kezű alapítója, Jan Pieterszoon Coen szobra a városok közterein álljon a dicső múlt mementőjeként. Az emlékművek körül kialakult vitákat jellemzően két álláspont szembenállása határozza meg. A tüntetők egy része a problémás örökség eltávolítását követeli, vagy gondoskodik is arról, mint a 17. századi rabszolgakereskedő, Edward Colston bristoli szobra esetében történt, amelyet a dühös tömeg a folyóba dobott. Ezzel szemben formálódik egy kevésbé radikális tábor, amely ugyan szintén elítéli a gyarmatosítással együtt járó kizsákmányolást, rabszolga-kereskedelmet és genocídiumokat, mégis a szobrok bizonyos feltételekhez kötött megőrzése mellett érvel. Ez utóbbi álláspont szerint nem eltörölni kell a múltat, hanem tanulni belőle, hiszen a gyarmatbirodalmak korának tárgyi öröksége a fiatalabb generációk érzékenyítésének eszközévé is válhat, amely segítségével reflektálni lehet a történelem és az identitáspolitika kényes kérdéseire. Ehhez azonban meg kell teremteni azokat a kontextusokat, amelyekben nem a dicső múlt emlékeiként, hanem a véres történelem lenyomataiként értelmezhetők.

kiragadott momentum vagy személy (hős vagy mártír) segítségével – így elkerülhetetlenül le is egyszerűsítik azt – és olyan azonosulási pontot képeznek a csoport számára, amely megteremti a közösség érzését. Az így létrejövő kulturális objektum, különösen az emlékmű azonban természetéből kifolyólag belső ellentmondással bír: bár az emlék „tapinthatóvá” válik a reprezentáció által, a társadalmi egyetértés azonban látszólagos (egyes csoportokra nézve kirekesztő vagy egyenesen sértő), illetve az emlékmű értelmezési kerete a múlt újraértékelése mentén folyamatosan változik.

Mit lehet kezdeni a problémássá váló emlékművekkel? Milyen módszerek léteznek azok megőrzésére úgy, hogy többé ne sértsék egyes csoportok önazonosságát és értékrendjét? A poszt-socialista országok történelme számtalan kísérletet vonultatott fel az elavult emlékművek problémájának megoldására az elmúlt évtizedek során, hiszen az értelmezési keretek radikális átalakulása 1989 után az emlékművek megőrzésének és áthelyezésének különféle stratégiáit eredményezte. Bár ezeket nagy mértékben meghatározza a történelmi narratívák beágyazottsága a helyi társadalmi-politikai viszonyokba, mégis érdemes végiggondolni néhány példán keresztül az emlékművek megőrzésének módjait, hiszen e kérdés újra sürgetővé vált a rasszizmus és a gyarmatosítás örökségének újraértékelése kapcsán.

Látogató a Szoborparkban, Budapesten. Fotó: thebelgiannomad.com

Bár a Szovjetunió szétesését követően a legtöbb posztszocialista társadalom a múlt végleges eltörlésének konszenzuális szándékával azonnal megsemmisítette a kommunizmus szimbólumait, több esetben mégis megmaradtak problémássá vált emlékművek különféle átértelmezési stratégiáknak köszönhetően. Például a Gellért-hegyen álló *Felszabadulási emlékműből* (1947) néhány szoboralak eltávolítása, a felirat megváltoztatása és egy művészi eszközzel kivitelezett újjászületési rituálé után (Szentjóbby Tamás: *A szabadság lelkének szobra*) kialakult a ma látható *Szabadság-szobor* (1993), ami a lakosság és a turisták kedvelt látványosságává vált. A közterekről 1989 után eltávolított szobrok megőrzése céljából létrejött a *Szoborpark* (1993), egy olyan tér, amely a muzealizálás eszközeivel semlegesítette a kommunizmus szimbólumait, az oktatási tárgyává, illetve turisztikai célponttá téve azokat. És hogy ne csak magyar vonatkozású példát említsünk: egy hasonló – bár nem múzeumi keretek között megvalósult – kezdeményezés, a litván *Grutas Park* (2001) szintén a szobrok egy helyre gyűjtésével és olykor ironikus egymás mellé helyezésével teremtett új kontextust a nem kívánt örökség számára.

Grutas Park, Litvánia. Fotó: Tripadvisor

Különös kategóriát képeznek azok a felszabadulási emlékművek Közép-Európa országaiban, amelyek helyzete a városok közterein megoldatlan maradt, és jelenlétük máig heves érzelmeket vált ki a lakosság körében. Ezek az emlékművek egyrészt emléket állítanak a náci Németország elleni harcokban meggyilkolt orosz katonáknak, ezért kegyeletsértő vagy diplomáciai szempontból kifogásolható az eltávolításuk. Másrészt azonban a szovjet elnyomás jelképeiként is értelmezhetők, ami sérti a társadalom egy részének önazonosságát és demokratikus értékrendjét. Ez az ellentmondásos helyzet gyakran olyan társadalmi dinamikákhoz vezet, amelyek az emlékmű megrongálásán keresztül jutnak kifejezésre (pl. festékekkel, graffitivel), mint például a Szabadság téren álló *Szovjet hősi emlékmű* (1945) esetében 2006-ban vagy a prágai *Konyev marsall szobra* (1980) esetében annak eltávolítása előtt. Bár ezek csak ideig-óráig látható gesztusok, jól mutatják az emlékmű jelentésváltozásait a társadalom szemszögéből.

A *Konyev szobor* körül 2020-ban felélénkülő viták azért is érdekesek, mert rávilágítanak az emlékművek által képviselt történeti narratívák jelentőségére az aktuális politikai diskurzusban. Konyev megítélése – aki fontos szerepet játszott mind Prága 1945-ös felszabadításában, mind az 1956-os budapesti és az 1968-as prágai forradalmak leverésében – diplomáciai szempontból kényes kérdés, hiszen Oroszországban máig nemzeti hősnak számít. Bár az orosz diplomácia még a talapzat feliratának megváltoztatását is ellenezte,^[1] Prága 6. kerületének polgármestere április elején eltávolíttatta a szobrot, és múzeumba való elhelyezését sürgeti. A szobor körüli vita egy átfogóbb diplomáciai konfliktushoz, azaz az orosz-cseh erőviszonyokat érintő politikai diskurzushoz is hozzájárult,^[2] így az nem tárgyalható pusztán a cseh kollektív emlékezet összefüggésében. Mindenesetre úgy tűnik, a muzealizálás ez esetben is járható útnak bizonyul, bár a kérdés a mai napig nyitva áll.

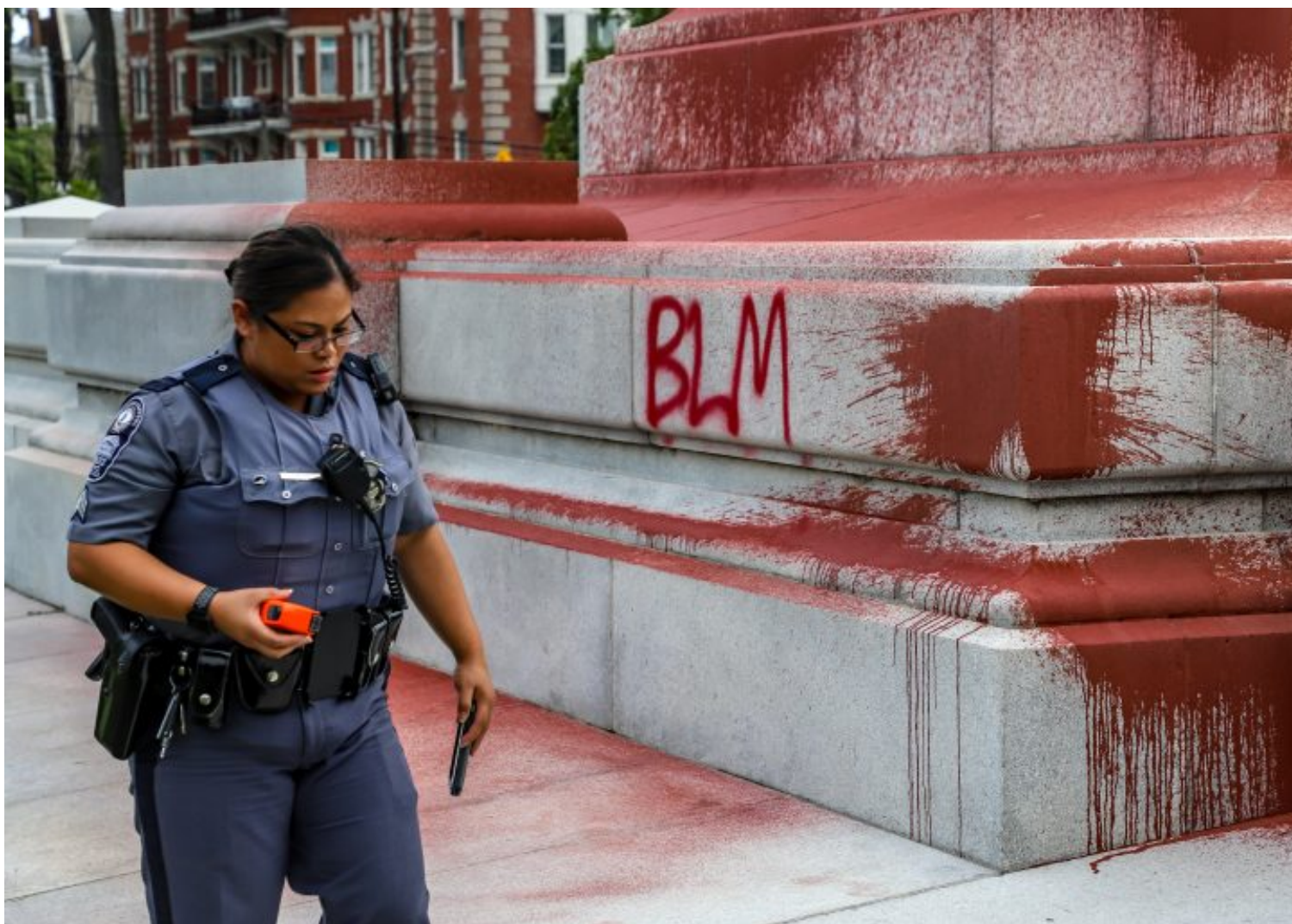

Eleven Emlékmű - fotóösszé, részlet, 2014. FreeDoc - Csozó Gabriella. Forrás: <http://www.litera.hu/netnaplo/csozo-gabriella-fotonaploja>.

A történeti narratívák és a politikai érdekek szoros összefonódását a magyar kormányzat emlékezetpolitikája is egyértelművé tette. A kirekesztő és egyoldalú narratívát megtestesítő *Német megszállási emlékmű* (2014), amely a kormányzat önkényes döntését képviseli a kollektív emlékezet kérdéseit illetően, egyedi ellenállási stratégiát idézett elő a vitatott történelemszemlélet megkérdőjelezésére. Az *Eleven Emlékmű* (2014-) a hivatalos narratíva hiányosságaira reflektálva olyan ellen-narratívákat fogalmaz meg, amelyek segítségével át is írja a nem kívánt emlékmű jelentéseit. Így az alulról építkező „ellenemlékmű” egyrészt lehetővé teszi az alternatív, személyes emlékezet többretegű megnyilvánulását, másrészt a folyamatos reflexió platformjává teszi a *Német megszállási emlékművet*.

Míg Kelet-Európában nagyrészt a külső elnyomás hagyatéka és (egyre inkább) a domináns hatalmakkal való együttműködés képezi az emlékművekkel kapcsolatos problémák történeti keretét, az amerikai egyesült államokbeli és nyugat-európai szoborrongálások más jellegű szembenézést sürgetnek.

Az egykori gyarmatosító, rabszolgotartó és a rabszolga-kereskedelemben bűnrészes társadalmaknak elsősorban saját gazdasági felemelkedésük történetét kell újraértékelniük, amelyre intézményrendszerük felépült, és amely nemzeti büszkeségük forrása volt az elmúlt évszázadok során. Az emlékművek átalakítása vagy eltávolítása a strukturális rasszizmus elleni küzdelemben pusztán az első, meglehetősen szimbolikus lépés, azonban a hatalmi pozícióban lévő döntéshozók reakciója kulcsfontosságú a mozgalom által beindított folyamat jövőbeni hangvételére nézve.

Robert E. Lee tábornok szobrának posztamensénél. Richmond, Egyesült Államok. Fotó: Rvomag.com

Az Utrechti Egyetem aktivizmust kutató professzora, Ann Rigney a BLM dinamikáját is érintő beszélgetésben^[3] amellet érvelt, hogy a múlt eltörlésének illúzióját keltő szoborrombolás helyett olyan hosszútávú megoldásokat érdemes találni, amelyek segítségével a történelem és az identitáspolitiká tanulhatóvá, taníthatóvá válik. Szerinte a múlt újraértelmezése a már meglévő tapasztalatok és stratégiák alapján is lehetséges, és a budapesti *Szoborparkot* emelte ki a problematikus emlékművek „hatástalanításának” konstruktív megoldásaként.

A rasszizmus és a gyarmatosítás örökségével kapcsolatban eddig felmerülő javaslatok alapján valóban a muzealizálás vagy a magyarázó feliratok kihelyezése tűnik a leginkább járható útnak, de mindez nagy mértékben függ a kőbe vésett vagy bronzba öntött személy szerepétől, illetve a helyi diskurzusok és a tüntetéshullám további irányától. Az Egyesült Államokban a több mint 1700, nagyrészt a faji szegregációt elősegítő „Jim Crow törvények” bevezetése idején emelt szobor sorsáról már évek óta folyó párbeszédet az is nehezíti, hogy sok esetben törvénybe ütköző az elmozdításuk.^[4] Ugyanakkor a tüntetések következtében olykor elkerülhetetlenné vált, hogy az önkormányzatok azonnali döntést hozzanak, mint például Robert E. Lee tábornok richmondi emlékművének eltávolítása kapcsán. Nyugat-Európa országaiban a tüntetők által megrongált vagy ledöntött, fent említett példák esetében a múzeumba való áthelyezés az átmeneti megoldás, így II. Leopold antwerpeni szobra egyelőre a Middelheim Múzeumba,^[5] Jan Pieterszoon Coen szobra pedig valószínűleg a hoorni Westfries Múzeumba kerül.^[6] Edward Colston szobrával kapcsolatban egyelőre nem született döntés, de felmerültek olyan kreatív ötletek is, mint Banksy javaslata, amely a tüntetők bronz alakjaival egészítené ki azt, a ledöntés pillanatát ábrázolva.^[7]

A BLM mozgalom az emlékművek átpolitizálásával egyértelműen kijelölte azokat az emlékezetpolitikai gócpontokat, amelyeket a volt gyarmatosító társadalmaknak sürgősen újra kell értékelniük. A demonstrációk által megfogalmazott kritika elkerülhetetlenné tette az emlékművek hosszútávú átalakítási vagy áthelyezési stratégiáinak átgondolását, olyan történelmi személyekkel kapcsolatban is, mint a „felfedező” Kolumbusz vagy Winston Churchill. Mindez azonban csak a jéghegy csúcsa, hiszen nemcsak egyes személyek vagy szobrok megítéléséről van szó, hanem több évszázad történelmét szükséges újraírni.

^[1] “Statue must tell true story of Soviet ‘hero’, say Czechs.” *The Guardian*, 2018. Augusztus 5. <https://www.theguardian.com/world/2018/aug/05/soviet-hero-konev-statue-prague-spring>

^[2] “Russia opens criminal case after Czech officials remove Soviet statue.” *The Guardian*. 2020. Április 10. <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/10/russia-opens-criminal-case-after-czech-officials-remove-soviet-statue>; “Czech government orders out two Russian embassy staff.” *Reuters*. 2020. Június 5. <https://uk.reuters.com/article/uk-czech-russia/czech-government-orders-out-two-russian-embassy-staff-idUKKBN23C1VK>

^[3] “On memory and social movements with guest speaker Prof Ann Rigney (University of Utrecht)” *The Connecting Memories Podcast*. 2020. Június 22. <https://anchor.fm/connectingmemories/episodes/On-memory-and-social-movements-with-guest-speaker-Prof-Ann-Rigney-University-of-Utrecht-efo8dh>

^[4] “There’s a new way to deal with Confederate monuments: Signs that explain their racist history.” *The Washington Post*. 2019. Szeptember 22. <https://www.washingtonpost.com/history/2019/09/22/theres-new-way-deal-with-confederate->

monuments-signs-that-explain-their-racist-history/

[5] “Statue of Leopold II, Belgian King Who Brutalized Congo, Is Removed in Antwerp.” *The New York Times*. 2020. Június 9. <https://www.nytimes.com/2020/06/09/world/europe/king-leopold-statue-antwerp.html>

[6] “De zaak Coen.” *Westfries Museum*. <https://wfm.nl/coen>

[7] <https://www.instagram.com/p/CBNmTVZsDKS/>